

Katarzyna Świerczyńska podjęła w rozdziale ósmym próbę wykorzystania warsztatu badawczego ekonomii informacji do przeanalizowania wpływu informacji na gospodarki krajów Afryki Subsaharyjskiej. Rozdział ten pokazuje przydatność perspektywy ekonomii informacji do badania gospodarek krajów mniej rozwiniętych. Przedmiotem wywodu uczyniono dwa zagadnienia. Po pierwsze chodzi o informacyjne uwarunkowania procesów migracyjnych. Po drugie zajęto się informacyjnym aspektem zdolności przyciągania zagranicznych inwestycji bezpośrednich przez rozważaną grupę krajów. Autorka pokazała główne przekroje informacji wykorzystywanych i przydatnych do podejmowania decyzji dotyczących obu zagadnień. Na bazie tych przykładów Katarzyna Świerczyńska formułuje także kilka spostrzeżeń o charakterze ogólnym, wskazując na zagrożenia dla tzw. cywilizacji zachodniej.

Dość wyczerpująca prezentacja treści poszczególnych rozdziałów daje podstawę do sformułowania kilku uwag o charakterze ogólnym. Można zbudować listę najważniejszych następujących silnych stron opiniowanej pracy:

- problematyka podjęta w opracowaniu jest ważna i aktualna,
- autorzy posiadają dobrą orientację we współczesnej literaturze polskiej i światowej,
- autorzy w nowatorski i interesujący sposób ujmują referowane zagadnienia,
- autorzy używają jasnego, zrozumiałego, komunikatywnego języka, w niezbędnym tylko zakresie odwołującego się do hermetycznej terminologii.

Część uwag polemicznych odnoszących się do poszczególnych rozdziałów zgłoszono przy ich omawianiu. W tym miejscu warto zwrócić uwagę na kilka następujących wątpliwości/sugestii:

- Nie do końca zrozumiałe jest merytoryczne uzasadnienie struktury książki, a w szczególności sentencji rozdziałów – wydaje się, że redaktor nie przyjął jednego, jasnego kryterium. Być może warta rozważenia byłaby sugestia, by jako wyznacznika kolejności tekstów użyć poziomu analizy prowadzonej w danym rozdziale. Można by więc uszeregować rozdziały w kolejności od szczebla mikro do globalnego, albo odwrotnie.
- Inna propozycja dotyczy ewentualnego rozwinięcia rozważań na temat postprawdy, która powinna być ważnym przedmiotem analiz w ramach ekonomii informacji.
- Wydaje się, że książka zyskałaby jeszcze na zainteresowaniu, gdyby osobny rozdział poświęcono wyborom prezydenckim w USA z punktu widzenia ekonomii informacji.
- Książka warta jest polecenia zarówno dla studentów studiujących na kierunkach ekonomicznych, w szczególności dla tych, którzy przygotowują prace magisterskie albo licencjackie, a także doktorskie. Z pewnością praca powinna zainteresować również praktyków. Kolejnym kręgiem jej odbiorców powinni być wreszcie nauczyciele akademicy – atrakcyjność poruszanej problematyki, a jednocześnie klarowność i precyzja ujęcia oraz oszczędność słowa to zalety, które mogą być szczególnie przydatne w nauczaniu akademickim.

Marian Gorynia

Joanna Baran, *Stopień internacjonalizacji sektora przetwórstwa mleka*, Wydawnictwo SGGW w Warszawie, Warszawa 2019, 347 ss.

W współczesnym świecie rośnie znaczenie gospodarczych powiązań międzynarodowych. Można sądzić, że pandemia koronawirusa jedynie okresowo ograniczy ten trend, a rozwój systemów łączności i transportu „przybliży” odległe krańce świata. W tym kontekście warto odnotować ukazanie się recenzowanej monografii autorstwa Joanny Baran (obec-

nie Domagała). Monografia dotyczy ważnego problemu ekonomicznego, jakim jest stopień umiędzynarodowienia polskiego sektora mleczarskiego. Podjęta tematyka badawcza jest niezmiernie istotna i aktualna. Autorka zajmuje się tym sektorem produkcji, który odgrywa i będzie odgrywał ważną rolę w rolnictwie w Polsce, a także w wielu innych krajach europejskich. Dobrze się stało, że przez wiele lat autorka konsekwentnie prowadziła badania z tego zakresu, a warto podkreślić, że jest ona jednym z nielicznych w kraju specjalistów zajmujących się ekonomiką i organizacją sektora mleczarskiego w ujęciu międzynarodowym.

Monografię rozpoczyna wprowadzenie, które uzasadnia podjęcie badanej problematyki, wskazując najważniejsze „składniki” rozprawy oraz jej potencjalną przydatność. Rozdział pierwszy obejmuje prezentację celów, hipotez i metodyki badań. W rozdziale drugim autorka dokonała przeglądu problematyki internacjonalizacji w teoriach ekonomicznych. Omówiła definicje internacjonalizacji, globalizacji i regionalizacji proponowane przez wielu autorów, reprezentantów różnych nurtów ekonomicznych. Jako jej własny wkład można uznać wiele elementów, jednak na podkreślenie zasługuje dokonanie przeglądu definicji internacjonalizacji, z próbą ich systematyzacji według zasadniczych elementów definicji; dotyczy to również definicji globalizacji, z uwzględnieniem kilku podejść (ekonomiczno-politycznego, społeczno-kulturowego oraz łącznego). Na tej podstawie autorka przyjmuje własne określenie pojęcia internacjonalizacji rynku/sektora.

Autorka podjęła problematykę klasyfikacji form internacjonalizacji, a także wskazała główne wynikające z niej korzyści i ograniczenia. Kolejne zagadnienie to mezoekonomiczne ujęcie internacjonalizacji, a zwłaszcza teoretyczne wyjaśnienie paradygmatu internacjonalizacji. W tym ostatnim przypadku dokonała systematyzacji teorii wyjaśniających internacjonalizację przedsiębiorstw i rynku.

Interesującą część rozdziału stanowi przegląd poglądów dotyczących motywów ekspansji zagranicznej w klasycznych, neoklasycznych i współczesnych teoriach handlu międzynarodowego, jak również zagadnienia internacjonalizacji w teoriach bezpośrednich inwestycji zagranicznych. Autorka dokonała także zestawienia czynników lokalizacji działalności gospodarczej według różnych teorii. Omówiła modele internacjonalizacji przedsiębiorstw, w tym w sposób graficzny przedstawiła ewolucję uppsalskiego modelu internacjonalizacji przedsiębiorstwa. Ciekawe jest również zestawienie faz internacjonalizacji według różnych modeli innowacyjnych (mamy tu szczegółowy opis kilku takich modeli – etapowej internacjonalizacji, sieciowego, zasobowego, holistycznego i alternatywnego). Rozdział kończy synteza teoretycznych poglądów na temat internacjonalizacji, którego najciekawszą i twórczą częścią jest systematyka wkładu wybranych teorii w paradygmat internacjonalizacji wraz z uwzględnieniem ich ograniczeń.

Rozdział trzeci jest poświęcony zagadnieniu metod pomiaru internacjonalizacji. W interesujący sposób przedstawia metody ilościowe służące do pomiaru ekspansji zagranicznej przedsiębiorstw i sektorów. Autorka dokonała systematyzacji tych metod oraz klasyfikacji wskaźników pomiaru. Przedstawiła, w sposób poprawny, metodykę ustalania różnych wskaźników i indeksów, posiłkując się najnowszą literaturą światową. Omówiła również ważniejsze metody jakościowe stosowane w badaniu analizowanego zjawiska, czynniki globalizacji gospodarczej oraz czynniki służące do określania zakresu geograficznego sektora/rynku. Interesujące jest tu autorskie zestawienie zalet oraz wad metod ilościowych i jakościowych pomiaru internacjonalizacji i globalizacji. Rozdział kończy prezentacja koncepcji autorskiej oceny stopnia internacjonalizacji sektora. Autorka proponuje dwa obszary oceny: pierwszym jest intensywność internacjonalizacji, drugim jej zasięg geograficzny. W tym pierwszym przypadku proponuje obliczanie wskaźnika intensywności internacjonalizacji na bazie pięciu wskaźników cząstkowych dotyczących in-

ternacjonalizacji czynnej (dwa wskaźniki dotyczące internacjonalizacji kapitałowej i niekapitałowej) oraz biernej (trzy wskaźniki cząstkowe). Wykorzystując metodę ekspertów autorka proponuje nadanie wag poszczególnym wskaźnikom – od 0,1 do 0,35 (ten ostatni, uznany za najważniejszy, dotyczy udziału eksportu w sprzedaży ogółem). Inną proponowaną miarą jest wskaźnik zasięgu geograficznego internacjonalizacji sektora, zbudowany na bazie zasięgu handlowych oraz kapitałowych form internacjonalizacji.

W rozdziale czwartym autorka przedstawiła uwarunkowania podaży-popytu przetwórstwa mleka i ich wpływ na procesy internacjonalizacji. Zaprezentowała poziom oraz zmiany w produkcji i przetwórstwie mleka w Polsce na tle sytuacji światowej. W znacznej części rozdział ma charakter przeglądu statystycznego, ukazującego sytuację zarówno w produkcji, jak i spożyciu mleka i przetworów mleczarskich na różnych poziomach agregacji (świat, kontynenty, Polska). Dotyczy to zarówno przeszłości, jak też zmian prognozowanych. Sądzę, że niektóre dane są zbyt szczegółowe jak na potrzeby rozprawy, nawet powodują pewną dekoncentrację czytelnika (zagubienie w powodzi mniej istotnych informacji).

Kolejne podjęte zagadnienie to polityka i zmiany regulacji rynkowych oraz handlowych produktami mleczarskimi. Autorka, w sposób ciekawy, zaprezentowała w ujęciu historycznym regulacje dotyczące rynku mleka i jego produktów przed integracją z UE, a następnie polskie negocjacje GATT i WTO w tym zakresie. Omówiła poziom wydatków na regulacje rynku mleka i wsparcia polskiego eksportu. Przedstawiła także stawki celne UE i kontynenty importowe w ramach WTO.

Rozdział czwarty kończy problematyka zagadnień strukturalnych i konkurencyjności polskiego sektora produkcji mleka. Autorka w bardzo interesujący sposób dokonała analizy zmian w tym względzie, dokumentując to materiałem liczbowym i wynikami badań innych autorów. Najbardziej wartościową część tego fragmentu rozprawy stanowi podsumowanie, w którym wypunktowano uwarunkowania podaży-popytu oraz politykę wobec sektora przetwórstwa mleka. Na podkreślenie zasługuje wskazanie roli eksportu oraz poprawy efektywności i restrukturyzacji tego sektora dla poprawy jego konkurencyjności.

Piąty rozdział zawiera omówienie form internacjonalizacji sektora przetwórstwa mleka. Na początek autorka omówiła globalne zmiany w handlu produktami mleczarskimi. Szczegółowo przedstawiła dane statystyczne nie tylko obrotów w ogóle, lecz także według różnych produktów. Opisała także rozwój polskiego handlu zagranicznego produktami mleczarskimi. Bardzo szczegółowo, wnikliwie przedstawia poziom i zmiany w polskim eksporcie i imporcie różnymi produktami mleczarskimi. Dodatkowo informuje o poziomie samowystarczalności w produkcji masła, mleka w proszku, sera, cen uzyskiwanych i płaconych w obrotach międzynarodowych i stwierdza, że uzyskane relacje były niekorzystne dla Polski. Podobnie było w zakresie *terms of trade*. Wykorzystując wskaźnik ujawnionej przewagi komparatywnej (XRCA), indeks relatywnej chłonności importu (MRCA) oraz indeks relatywnej przewagi handlu (TRA), stwierdza, że osłabienie przewagi komparatywnych polskich produktów mleczarskich na rynku globalnym było mniejsze niż w handlu wewnątrzspółnotowym. Podobnie jak w rozdziale wcześniejszym autorka dowodzi, że z powodu słabnącej pozycji konkurencyjnej polskiego przetwórstwa mleka należy dążyć do poprawy jego efektywności i wydajności.

Rozdział piąty kończy problematyka form kapitałowych internacjonalizacji sektora przetwórstwa mleka, w tym dotycząca roli korporacji transnarodowych oraz inwestycji zagranicznych w przemyśle mleczarskim. Autorka przedstawiła skalę opanowania polskiego rynku przez korporacje transnarodowe oraz zaprezentowała ich udział w przychodach ze sprzedaży w różnych działach przemysłu spożywczego w Polsce. Okazuje się, że największy jest udział takich korporacji w sektorach: tytoniowym, piwowarskim i spirytusowym.

Ciekawą i wartościową częścią tego podrozdziału jest autorskie zestawienie pozytywnych i negatywnych aspektów działania korporacji transnarodowych w mleczarstwie. Rozdział zamyka podsumowanie, w którym między innymi podkreśla się znaczenie handlu międzynarodowego dla rozwoju sektora mleczarskiego w Polsce. Wskazuje się jednak na spadek jego konkurencyjności, ale także na znaczenie inwestycji zagranicznych w nasze mleczarstwo i odwrotnie – postuluje rozważenie inwestycji zagranicznych przez polskie przedsiębiorstwa.

W rozdziale szóstym autorka omówiła problematykę intensywności internacjonalizacji sektora przetwórstwa mleka. Na podstawie przeprowadzonej analizy stwierdziła, że intensywność ta wzrosła bardzo wyraźnie, bowiem wskaźnik w latach 1991–2016 zwiększył się z 0,02 do 0,23. Po akcesji Polski do UE wskaźnik ten zwiększył się 2,5-krotnie. Ciekawe jest zestawienie potencjalnych czynników determinujących intensywność internacjonalizacji. Autorka dokonała ich systematyzacji, dzieląc na trzy grupy: popytowe, podażowo-kosztowe i otoczenia makroekonomicznego. Korzystając z analizy korelacji i determinacji, określiła siłę związków między badanymi zmiennymi. Na podstawie analizy czynnikowej autorka stwierdziła, że w największym stopniu badaną intensywność kształtują: zamożność konsumentów, zmiany cen międzynarodowego koszyka żywnościowego, wydatki na żywność konsumentów krajowych oraz krajowa podaż i konsumpcja mleka.

Kolejne badane zagadnienie to intensywność internacjonalizacji przetwórstwa różnych sektorów przemysłu spożywczego. W wyniku analizy autorka stwierdziła, że najwyższą intensywnością internacjonalizacji charakteryzują się sektory przetwórstwa ryb (decydują o tym handlowe formy internacjonalizacji) oraz produkcji wyrobów tytoniowych (duże znaczenie mają w tym funkcjonujące w Polsce korporacje transnarodowe, wysoka jest intensywność eksportu i duży napływ kapitału zagranicznego). Najniższa natomiast przetwórstwa mięsa, mleka i produkcji wyrobów piekarskich.

Rozdział szósty kończą badania dotyczące współzależności poziomu internacjonalizacji i efektywności sektorów przemysłu spożywczego. Badane sektory autorka analizuje w trzech grupach: o największej, przeciętnej i najniższej internacjonalizacji. W wyniku analizy stwierdza, że stopień internacjonalizacji przemysłu spożywczego różnicuje ekonomiczne wyniki w zakresie wydajności pracy, postępu technicznego i produktywności posiadanego majątku.

Siódmy rozdział został poświęcony zasięgowi geograficznemu internacjonalizacji sektora przetwórstwa mleka. Szczególne miejsce – i słusznie – jest tu poświęcone ocenie zasięgu przestrzennego internacjonalizacji sektora przetwórstwa mleka bazującego na opracowanej przez autorkę koncepcji, przedstawionej już we wcześniejszej części rozprawy. Na podstawie dokonanych obliczeń autorka stwierdziła, że wskaźnik ten wzrósł z 0,1 w roku 1992 do 0,43 w roku 2016, co oznacza, że nastąpiła ekspansja polskiego przetwórstwa mleczarskiego w wymiarze globalnym (głównie poprzez zwiększenie liczby krajów, do których eksportowano produkty mleczarskie). Wskaźnik zasięgu geograficznego internacjonalizacji zwiększał się nie tylko ogólnie, ale także w ramach poszczególnych produktów – najsilniej w przypadku mleka w proszku (OMP).

Analizę zasięgu przestrzennego internacjonalizacji wybranych rynków produktowych przetwórstwa mleka dokonano także z zastosowaniem metody Elzinga–Hogarty’ego. Na jej podstawie ustaliła, że (mówiąc w skrócie) do roku 2005 polski rynek masła miał charakter krajowy, zaś po tym roku – zasięg geograficzny szerszy niż krajowy. Zasięg rynku masła określiła jako regionalny, sera – semiglobalny, a OMP – globalny.

Rozdział siódmy kończy określenie zasięgu przestrzennego internacjonalizacji wybranych rynków produktowych przetwórstwa mleka dokonane poprzez analizę cen. Autorka dokonała analizy powiązania cen produktów mleczarskich w Polsce z analogicznymi cena-

mi w Europie Zachodniej, USA i Oceanii, stosując test przyczynowości Grangera. Stwierdziła, że w przypadku masła na poziomie cen w Polsce miały wpływ ceny masła w Europie Zachodniej, szczególnie w Holandii i Belgii. W przypadku np. Niemiec i kilku innych państw oddziaływanie było dwukierunkowe, zaś ceny w Polsce oddziaływały na ceny masła np. w Czechach, Słowacji czy Łotwie. Podobne badania autorka przeprowadziła dla cen sera oraz mleka w proszku. W podsumowaniu stwierdziła między innymi, że w badanych latach zasięg geograficznego internacjonalizmu sektora mleczarskiego na poziomie całego sektora i poszczególnych rynków zwiększył się. Ekspansja zagraniczna wykazuje dość dużą koncentrację geograficzną, choć zasięg różnych rynków w ujęciu czasowym zmieniał się. Jednocześnie poziom cen na różnych rynkach jest silnie powiązany, w części jednokierunkowo, ale również w wielu przypadkach dwukierunkowo, choć można dopatrzeć się dominującego oddziaływania rynków Europy Zachodniej i Oceanii.

Ostatnia merytorycznie część rozprawy to „Podsumowanie i wnioski”. Jest ona dwuczęściowa. Na początek autorka ustosunkowuje się do postawionych hipotez, a następnie przedstawia osiem wniosków. Między innymi stwierdza, że „zasięg sektora przetwórstwa mleka rozszerzał się, obejmując kolejne rynki zagraniczne coraz bardziej oddalone geograficznie i kulturowo zgodnie z uppsalskim modelem umiędzynarodowienia, co pozwala potwierdzić hipotezę H1, że proces internacjonalizacji sektora przetwórstwa mleka przebiegał etapowo”. Hipotezy drugiej, że „sektor mleczarski charakteryzuje się raczej niską intensywnością internacjonalizacji w porównaniu z innymi branżami spożywczymi” autorka nie potwierdziła, natomiast „częściowo” pozytywny był wpływ intensywności internacjonalizacji sektorów przemysłu spożywczego na wskaźniki związane z czynnikiem pracy oraz związane z postępowaniem technicznym (hipoteza trzecia). Nie udało się natomiast potwierdzić hipotezy czwartej, bowiem „zasięg geograficzny całego sektora przetwórstwa mleka ma charakter globalny (...), a nie regionalny”.

Monografia zawiera szereg cennych wątków, stanowi zwartą, logiczną całość, przedstawiona jest w sposób przejrzysty i zrozumiały dla czytelnika. Jest bardzo wartościową pozycją, poszerzającą zakres wiedzy w analizowanej tematyce.

Bogdan Klepacki